

REGÉLŐ.

Pesten vasárnap majus 19^{kén} 1839.

Megjelen társával együtt hetenként kétszer vasárnap és csütörtökön. Fél évi díjja helyben képekkel 5 ft. borítéktalanul; postán 6 ft. pengőben. Budapestiek évnegyedenként is válthatnak példányt. A folyóiratnak egyes száma, vagy képe 12 kr. p.p.

ORSZÁG- 'S NÉPISMERTETÉS.

Balaton-Füred. *)

(Rajzával együtt.)

Midőn a' természet honunkat alkotá, áldásaival előnté, 's minden kincsének tárházává tette, nem feledkezék-meg arról ásványos gyógyvizekben is. A' szikrázó kristály-cseppeket mosolygó völgyekbe, meredek vagy könnyű hajlású hegyekre 's igéző tájakra helyezvén, a' füredi forrásokat honunk egyik legigézőbb táján fakasztá-fel.

Balaton-Füred, melyet a' környékbeliek a' hasonló nevű falutól megkülönböztetés végett közönségesen csak savanyúvíz vagy borvíznek neveznek, fekszik az éjszaki szélesség $46^{\circ} 58'$'s keleti hosszúság $36^{\circ} 32'$ alatt, Zala megye tapolczai járásában, Veszprémtől délnyugotnak két mértföldre, a' tihanyi apátságtól, mellynek tulajdona $\frac{3}{4}$, Füredtől, a' falutól, e. y jó — 's Aráctól egy kis óránegyednyire, a' Balaton éjszaki partján. Határa Arács és Füred között a' Balaton part-hosszában nyulik-el, és egy részét teszi azon E ö r s n é l kezdődő völgynek, melly majd széles majd keskenyebben, néhány halmot kivéve, többnyire rónán 's parthosszában egész Zánka-ig terjed. A' völgyet éjszak és éjszaknyugatról szakadatlan sora keríti majd alacson majd magasabb hegyeknek; délfelől alig észrevehető kanyarulataiban a' tó hajjai locsolják partját, kivén a' gyógyhely nyugoti táját, hol Füred és Aszófeő között a' nagyobb részint hegyek képzette Tihany-félszigettel kapcsolatba jó, 's éjszakra és

*) Ujlag felszöllítjuk a' rajzolásban járatos t. hazafiakat, hogy a' honi jelesebb fürdőhelyeknek (mellyeket még eddig folyóiratunk mellett nem közlöttünk) tájrajzait számunkra beküldeni méltóztassanak akár fizetésért, akár bizonyos számú lenyomatokért. Eddig közlöttük: Mehadia, Szalatnya, Bartfa, Pöstény, Szliács, Füred rajzait.

nyugotra öblöket képezvén, a' tó habtorlásainak ellenébe merdek hegyeket és sziklafalakat tol.

De tekintsünk kissé a' gyógyhelynek történeti leple alá! — Mind a' mellett, hogy Füred első 's legkeresettebb fürdőhelyeink egyike, hirre-kapásában még is a' később korak közé tartozik; mert míg a' többi gyógyvizek történeteik fonalát oklevelek, mondák, romok, emlékek, pénzek 's több effélék által a' régi századokig, sőt egészen a' Rómaiak koráig nyújthatják, Füred hiába igyekszik a' vezető fonalat feltalálni. A' gyógykutak feltalálásáról, és már a' hajdanban létezett gyógyhelyekről szállongó monda is általában hihetlen. Ámbár olly tájon fekszik Füred, melyet a' Rómaiak igen miveltek, mint a' Cäsariana, Tricciana, Valentina, Moguntianae, Cibalıs ad lacum 's a' t. telepítvények neveiből, a' Keszthely, Sárviz és a' tó mellett más helyeken látható számos romból megbizonyodik: hiteles kútfőre, melly megbizonyitná, hogy Füredet már a' Rómaiak is ismerték, még sem találunk. Azon rege, melly szerint Valeria császárné — férje, Galerius, halála után — Tihanyban lakott, 's anyja Prisca, miután a' füredi forrásoknál terhes betegségéből felgyógyult, ugyan ott Diana tiszteletére nagyszerű templomot emelt volna, ha nem egészen költemény is, csak történeti alap nélküli monda.

A' Gothok, Hunnok, Longobard 's Avarok vérviharos idejében is hiában keresünk kielégítőbb adatokat. Az első magyar királyok idejéből fennmaradt oklevelekben, földleirási és történeti munkákban előfordul ugyan a' Füred és Tihany név, de gyógyvizekről legkisebb említés sincs. Vernherus „Hypomemnation de admirandis Hungariae aquis“ című munkájában is hiában igyekszik azokról valamit találni. Első, Zeiller tesz valami kevés említést „Itinerarium Germaniae novo-antiquae, oder, teutsches Reisebuch durch Hoch- und Niederteutschland, auch angrenzende und benachbarte Königreich, Fürstenthumb und Lande, als Ungarn, Siebenbürgen 's a' t. Strassburg 1632. 8.“ munkájában, — mint szintén 1644-ben világot látott egyik könyvében is Tihany cím alatti cikkelyében egy forrásról, melly a' vártól miutegy puska-lövésnyire buzog-fel. — Krekvitz 1685-ben szintén betűről betűre ismétli Zeiller szavait. Lower Máté 1694-ben már világosabban szól a' füredi forrásokról, midőn a' 182-ik lapon következőket mond: „Eine halbe Stund wegs von der Insul und dem Schloss (Tihanyról van szó) bey dem Ufer des Blatsees seynd hinter Geröricht zu finden die Tihanyer sauern Wasserquellen; alda sprizen sie in zwo Quellen aus einen gräulichten Boden herfür, und wülen den erdreych rund umbher auf zu einem etzliche

Schritt breyten Morast; seynd geistig, klar, säuerlicht und frisch belebend zu geniessen, und werden auch darumb von denen hirtten und bawersleut gern aufgesucht.“ — 1717-ben Riedhöfer isilly formán nyilatkozik, megemlítvén még azt is, hogy a' forrásból kiömlő viz rövid pályája után a' Balatonba tódul.

Hazai tudósok (u. m. Bombardi (1750), Bel (1753), Turóczi (1768) csak későbbben említik meg a' füredi savanyú vizet, melyet tihanyi forrásoknak is neveznek, a' nélkül azonban, hogy annak használásáról, vagy ottani épületről valamit szólnának. — A' „füredi gyógyvizek“ név hivatalosan és kizárólag csak 1770-ben fordul elő, midőn már néhány kis épületke is volt körülöttök. Lecs Ágoston, tihanyi apát, bevégezvén 1740-ben a' leégett tihanyi szentegyház építését, gyógyvizünk mivelésének alapját is megvetette. Megtisztíttatván t. i. környékét, a' források egyikének medrébe káva helyett odvas fát tétetett, 's nem messze tőle 1743-ban egy faházat rakatott. Ugyan azon évtizedben némelly környékbeli nemesek több faviskót készíttetvén, a' nyárnak szebb részét vagy azokban tölték, vagy csupán fürdeni járván a' forrásokhoz, lakásukat Arácson 's Füreden választák. — 1748-ban épült az első fogadó a' forrás mellett, 's egy kis fürdőház ugyan azon helyen, hol most a' régi fürdőház áll. — 1763-ban már több faház emelkedett a' keleti és déli részen; következő évben pedig megnagyobbítván a' földes uraság a' fürdőházat, új 's nagyobb fogadót (5 szobával) építtetvén, a' fürdőhely elrendezése, forrás tisztogatása, 's a' viznek szobákba vezetése tekintetében több üdvös rendelést tevén, vásár- 's ünnepnapokon, kivált aratás után, tömérdek vendég tódult Füredre.

Egy felhőszakadás 1775-ben elárasztván a' kutat, midőn kistisztíttatott, a' három lábnyi mély 's két láb négy ujjnyi széles odvasfa kivettetvén, medre 7 lábnyi mélyre ásattatván, kövel rakatott-ki, 's három levezető csatornával láttatott-el.

Közös lett most a' régi vendégek részéről a' panasz, hogy a' viz sokat veszte erejéből. — A' helytartó - tanács tehát 1782-ben kiküldé Prandt Ignác és Vinterl Jakab professorokat a' kutnak megvizsgálására. E' férjfiak vizsgálatának köszönheti Füred hírének megmentését, mind a' három kut tisztítását 's célszerűbb elrendezését; a' sétatér pedig lételeét.

Eltörölvén József császár sz. Benedek szerzetét, Tihanyt 's e' szerint Füredet is a' vallás és tanulmányok tőpénzének ajándékozá. Füred magára vonván a' fejdelem figyelmét, igen sokat nyert. Ugyan is tulajdon orvos, sebész, gyógyszeráros és felügyelő személyzet rendeltetvén oda, a' sétatér megnagyobbíttatott, a' liget-

nek fáji földbe rakattak, a' gyógyhelyre vezető ut javítására több figyelem fordított. A' földes uraság új 's nagyobb fogadót építtetett, magány-személyek pedig igen csekély évbérért, melly csupán „pro recognitione juris dominii“ szolgált, háztelkeket kaptak. — Leglényegesebb változást azonban a' források szenvedtek. Ezek ugyan kitisztíttatván, a' két ivó kut fölé kuptető jött, a' fürdőhez használt forrás pedig czélszerűbb rendezés és kávázás által mentté tetetett az édes víznek beleronthatásától.

József halála után visszatértek a' tihanyi javak előbbi birtokosaik kezökre; 's alig mult egy pár év, ismét panaszkodni kezének a' víz gyengülése ellen. 1802-ben Kitaibel 's Winterl orvosok voltak vizsgálat végett kiküldve; utóbbi helyett azonban segéde, Schuster, orvos ment.

E' közben nagy és szép épületek keletkeztek; a' Horváth, Tallián családok, 's maga a' földes uraság is mindent elkövettek, hogy a' vendégek számára kényelmes lakokat, a' fürdőnek pedig meglepő tekintetet szerezhessenek. Így Füred nemcsak az elsőbb fürdőhelyek egyikévé, hanem kitünő mulatóhelylyé is vált, hova a' szomszéd Veszprém, Somogy, Fejérvár, Pest, Vas és a' kebelbeli zalai nemesség nagy számmal tódult évenként. Zenészek, színésztársaság 's fényüzési cikkeket áruló kereskedők 's a' t. vonultak oda, 's különösen junius és juliushoz nagyon élénkké tették a' mozgást annyira, hogy Füredet Schwartner, Lübeck 's Csaplovics e' tekintetben nem ok nélkül nevezték magyar Pyrmont-nak.

1822-ben Oesterreicher d. felállítván a' balatoni hideg fürdőket, mellyeknek száma (6) 1836-ban még ugyan annyival szaporíttatott, érdekesbbé lön Füred.

1831-ben Adler ur, jelenleg fürdő-orvos, czélszerű javításokat tön a' forrásokon; 1834-ben *) pedig a' tűz néhány házat megemésztvén, a' gyász-eset Füred lényeges szépítésére nagy befolyással volt. Ugyan is leégvén a' délnek fekvő vendéglő, ez által a' Balatonra kilátás szabadon maradt; a' régi fürdő mellett egy czélszerűtlen ház helyébe 1835-ben két emeletes, nagyszerű 's kényelmesebb épület rakatott, mi által nemcsak a' fürdőkádak, hanem a' lakszobák száma is gyarapodott, Füred pedig symmetriai szépség tekintetében sokat nyert. A' sétatér megnagyobbíttatott, a' csatornák kitágíttatván a' Balatonig vezettettek; a' fürdővíz melegítésére új költséges gőzerőmű szereltetett; a' Balaton partján egy víz-huzó

*) Sigmund dr. ur, ki különben igen sok hitelességgel írja Füred történetét, e' gyász-esetet 1835-re teszi, holott a' tűz 1834-ki július 17-én volt.

gépely épült, melly a' fürdő kádakba hűtő 's a' déli órákban végezni szokott öntözéshez a' sétaterre öntöző vizet szolgáltat. — Ennyit a' fürdőhely történetéről. — Most menjünk a' hely színére, 's ismerkedjünk-meg az ottani tárgyak és szokásokkal is.

A' gyógyhely telkén 3 forrás buzog-fel, egymástól néhány 's a' Balatontól alig 200 lépésnyire, mellyek jelenleg főkut, közép kut és fürdő kut név alatt ismereteseek.

A' fő- vagy ivó kut (Kitaibel szerint fons communis) a' sétatérnek majdnem közepén ered, testvéreitől nyugoti irányban, 's mintegy hét lábnyi téren át északnyugotnak a' kutba vezet-tetvén, ott 2 $\frac{1}{2}$ láb széles 's 2 láb mély kőmedenczébe ömlik, melly az ivóórak és palaczkoltás idején kívül vas rostélylyal zá-ratik-el. A' kuthoz 7 széles lépcsőn négy oldalról juthatni, 's kör-ülötte ugyan annyi kőpad foglal helyet; fölébe oszlopokon nyug-vó kuptető borul, mellynek vitorla-kakasán 1788. évszám látható. Elsőbben kétségkívül ezt a' forrást használták, odvas-faderékba foglalva azon helyen, hol felfakad. Akkoriban négy ere volt, mellyek közül három szakadatlanul hólyagzott, a' negyedik pedig csak koronként pezsgett. Azóta medenczéje számos változáson ment keresztül; az utósót 1831-ben A d l e r orvosnak intézkedéséből szenvedé. A' munkálatnál hét lábnyira találta a' kuttól a' forrást, melly egy éren buzog-fel. Kerülete megtisztittatott, 's hogy idegen viznek hozzá járulása és a' szénsavas légszész elrepülése megátoltas-sék, a' forrás maga és a' csatorna csupán e' célra készült bolto-zatos homokkővel fedetett-be, mellyek olvadhatlan érczvakolattal foglaltatván össze, famoh és agyagmárga rétegekkel rakattak-be. A' csatorna-meder fenekét apró kavicsokkal hinteté-be Adler ur, 's ugyan azt öntetett a' kutba is olly magasságra, hogy az eddig 4 $\frac{1}{2}$ lábnyi mélységű viz csupán 2 lábnyi mély lön. A' munkálat sike-re más napon mutatkozáék. A' viz tisztábban ömlött elő, 's az oda érkezett vendégek azt izesebb 's erősebbnek találták, mint valaha. Ezen intézkedésnek melly külföldi jelesebb gyógykutak mintája szerint rendeltetékel, azon haszna van, hogy a' légkör, világosság, nap heve 's a' t. korán sem olly kártékony hatású az ásványviz feloszlására mint más viszonyok mellett lenni szokott. A' kuthoz vezető lépcsők, köröskörül a' padlat, sőt a' vezető csövek is em-lített ragaszszal kapcsolattak össze, hogy a' kut minden idegen nedvnek beszivárgásától megóvattassék.

(Folyt. következik.)

KÜLÖNFÉLE.

Az asszonyi szem.

(Saphir után Sz. K.)

Minden, mi széles e' teremtésben nagyszerű találtatik, soha 's távol sem hasonlítható a' gyönyörű, bájló, tündöklő szép asszonyi szemhez. Ez a' teremtés becsköve, a' megbecsülhetlen „Regens“ a' természet drágaságai sorában, melyet ez pazar ékszerül legnagyobb dicsőítését ez által eszközöndő felvett. — Nem fekszik-e az asszonyi szemben egy nagy menny, és egy kis mennye annak, ki e' mennyben minden mennyét és annak idvességét feltalálja? Nem fekszik-e ez asszonyi szemnek gyűrűjében a' nagy világ nagy gyűrűje, egy varázs gyűrű, 's végre azon kis gyűrű, mely véget vet minden szenvedésnek, az esküvő gyűrű? Nem állhatsz-e órákig e' varázs titokszoba előtt? melynek pillá-lefüggője ha felvonódik, a' menynevei költészet „divina comediája“ kezdődik, 's ismét órákig nem unod bámulni a' bájló jeleneteket.

És ha e' szem-mennyen a' szerelem fénytünete mutatkozik, és e' finom légterületet kecses fényével aranyozva himezi, ki rajzolhatná e' varázsát a' szerelem-ihlette asszonyi szemnek?

'S ha a' harag villáma lövel az elfeketült, vagy sötét kék homálybul ez elborult egen, ki írja-le e' csudajelenetét a' búskomor neheztelő asszonyi szemnek?

'S ha a' könyűk ezüst harmatja alakul e' mennyezeten, 's gyöngy-cseppekben omlik, mely' ecset képes lemásolni ellenállhatlan hatását az emberi szívre a' könyező asszonyi szemnek?

'S ha végre e' földi menny ajtatos hevületben felemelkedik a' magasba a' végetlen mennyhez, és ha e' csillag a' legfőbb vallás csillagához fordul, 's e' két báj-csillagnak kereszt-sugarai szívemelő imádságban a' megváltás szent kereszt jére szegülnek, — o ki! ki foghatja csak fel e' dicsőült pillanatját az ajtatosságra elmerült asszonyi szemnek?!

E' mennynek csillagai után intézzük fohászainkat! ezek után sovárognak kívánatink; ez polaris csillagzatunk, mely szerint irányozzuk e' pusztá 's egyébként öröm nélküli életünk sivatagjában pályánkat.

E' mennynek csillagai után számoljuk szerencse-napjaink felköltét 's le nyugtát; szóval e' mennyezeten felleli kiki csillagzatát: a' szerelmes a' szűzét — a' harez fíja a' lövészt — a' törvénytudó a' mértékét — a' költő lantját, — 's talán olykor a' férj skorpióját!

Pillanat társas köreinkbe. Szembeszökő — mond egy orosz gyógyász — társas viszonyinkban az erkölcsi ellenkezet. A' fiú, a' leányka, kik esekély szavakért pirongatást 's feddést kaptak, naponként látnak 's hallanak illetlen dolgokat szolgál- 's játszó társaiktól. A' leányka, kinek lábujjait a' thea-asztal alatt vérig megnyomja az anya, mert N. hadnagygyal tréfás szokat váltott, magányos szobájában Richelieu herczeg emlék-iratait, Eugén, Janin Gyula 's Melinó regényeit olvassa. Nők, kik elpirulnak, ha a' erőkhöz nyul a' gyógyász, egyes választottal órákig bezárkoznak boudoiraikba, férfiak, kik elsápnak féltés miatt, ha nejöket más vezeti az asztalhoz, diadalmasan állnak 's bensőleg szerencséseknek tartják magukat, ha

nejök vad keringőben karon fogva röpül tova a' tánczteremben. Az aristokraták ugy nevezett soiréi, millyek Parisban's Europa legtöbb országában adatnak, következő, magukkal ellenkező, tüneményeket mutatnak. — A' teremben feszesen ülnek a' dámák kereveten vagy kártya-asztal körül; az urak chapeaubas-val 's glacé-kesztyűvel tiszteletteljes távolságban állnak; alig mernek szót ejteni az időjárat-, színház- 's legujabb regényről, 's a' dobogó szív hő érzeményei ellen fagyalttal vivnak. Kártyázásnál történetből ha egymáshoz nyulnak ujjai vagy csizmáik hegyével, elpirulva nagy mentegetőzéseket dadognak. De a' mellékteremben vad hanga riadoz; néhány húsz pár viritó tánczosnő 's tánczos egymás dobogó szívére fekszik, szoritgatják egymás kezét 's testét, képleges két értelmű dolgokat mondanak egymásnak. Hét éves fiúk 's leánykák, kiket tanítóik 's tanítónéik nagy bajjal taníthattak-meg az egyszeregyre, kik bőjtölés 's testi fenyíték, kemény ágyon hálás 's imádkozás által szoktattatnak minden testi inger legyőzésére, gyakran egy este meghiúsítják az egész év gyümölcsét; a' kis asceták az ugy nevezett gyermekbálban faunok- 's bacchansokká válnak. Nevelő intézetekben minden nyelv-, mesterség-'s ügyességre tanítják a' fiúk- 's leányokat; de hogy fajtalan beszélgetések, olvasmányok 's testi érinkezések nem ássák-e alá erkölcsi erejüket? titkos hűnök meg nem rontják-e erkölcsileg testök-, szellemök- 's lelköket? azzal keveset törődnek a' nevelők. Jól tudjuk, hogy színházaink, álорczás tánczaink, hangversenyeink, sétatérein 's a' t. leginkább az érzékiség mesterséges fölizgatása végett látogattatnak. Sok egyházlátogatóról meg nem mondhatni, égi vagy világi kéjért jár-e templomba; az utóbbiaknak némelly templomban olly nagy a' száma, hogy a' két nemet bottal 's karddal kell elválasztani egymástól. Regényeink 's az egész napi olvasmány finomított érzékiség és szerelmi érzemények fölébresztésére kiszámítvák, nagy egyetlen irányuk tulajdonképp' csak titkos kéj 's házasság. Gessnernél virágos réteken orgonafa árnyiban 's nyájak kolomp hangja mellett házasodnak az emberek; Schilling-, Langhein-, 's Claurennél úton utfélen, vadász- 's havasi pásztorkunyhókban; Lafontaine 's Kotzebuenál hitszónokok, polgárok 's tudósok békés hajlékaiban; Balzacnál a' parisi aristokraták teremeiben; Sue Eugennél hajókon vihar-üvöltés közt; Hugo Viktornál templomokban lángok 's pusztulás közt; Sandnál temetőken sir-zene mellett; Ovidnál égben; 's Goethénél pokolban. Sand álnevű franczia nő legdúsabb képzelő erővel, legforróbb nyelven, benső tüztől emésztetve regényeket ír, melyekben alsóbb 's felsőbb rangú feslett emberek játszáka a' fő szerepeket, és szeretetre méltó modorok alatt érzéki kéjt hirdetnek; több fiatal elmés író német országban nősábitást 's minden házassági kötelék feloldását tanítja. Minden leány férjhez menetelről álmodik; az élet e' fontos lépésén legtöbbször, mint franczia quadrilleban, könnyű lábbal ellejtenek. Illedék 's meggondolatlanság köti a' legtöbb házasságot, 's megházasodván csak kevesen mennek a' csendes, szerencsés közéletre, legtöbbször pedig árutakra tévednek; vagy élettársukat elárulják könnyelműen, vagy nehéz harcztot vivnak a' természeti törvények hatalma, előítéletek 's emberi rendeletek ellen.

LIGETFI ANDOR.

Mulattató. — 1) Bizonyos zsidó perlekedett egy hóhérrel, és megnyerte perét: de minthogy az utósónak nem volt mivel fizetni, abban egyezett-meg a' zsidónak ügyvédje, hogy a' hóhér dolgozza-le tartozását a' zsidónak családján.

2) Egy valaki megkérte Buckingham hercezeget, szólna néhány jó szót érette az udvarnál, mert — ugymond — én úgy sem bízhatom magamat senkire, mint Istenemre és önre! — „Ugy nagyon sajnálom önt — felelt a' herczeg — mert mi ketten legkevesbbet érünk az udvarnál.“

3) Kérdeztek valakit, mért adja leányát ellenségének nőül. — „Hogy magamat megboszuljam rajta!“ — lön a' válasz.

S. KAROLINA.

EMLEKMONDÁS.

Boldog.

Az életösvényt tuskék környezik,
Mint a' mosolygó rózsák kelyheit,
'S ha kéjre gyultis olykor, tiszta az —
Mint minden e' világon — nem lehet.
Boldog, kit szive jókor megtanít!

HORVÁTH CZYRILL után —

A' vak gyűlölség többet árt, mint használ; — vérszomja többnyire saját vérért issza.

KISFALUDY KÁROLY után Fejérváry.

Féltékenység. — A' messze nem vitt féltés az asszonyi szívnél még inkább hizelkedik; mert az azt mutatja, hogy szeretettünk. És milly édes az azután, mikor a' kételkedés teljes bizakodássá, meleg barátsággá változik.

KAZINCZY után K. H. K. J.

Gondolatok. — Gyakran megszokott esni a' világi életben, hogy onnan, hova mint örömforrásra sietünk, bűt viszünk haza magunknak.

Az állatok barátja ritkán nem barátja az embereknek.

FÁY A. után V. J.

Betűrejtvény.

Éktelen a' lábon L—el, de nyakadban erénydíj;
T—vel mulatság; S—sel lesz védőfala várnak;
Gyűlöli a' nőnem R—rel, de ruháján kedveli még is.

PÉNZES JÁNOS Aradrul.

Előbbi rejtvény: ÁBEL.

Szerkezi Mátray Gábor, halpiacson alul, a' Duna partján 114. sz. a.

Nyomatja Trattner-Károlyi, uri utsza 612.